

Волині і у Львові. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1954; *Поряд. шк. Луцьк – Порядок школьний.* – Луцьк, 1624 // *Пам'ятки братських шкіл на Україні.* – К., 1988. – С. 44–45; *Поряд. шк. Львів – Порядок школьний.* – Львів, 1586 // *Пам'ятки братських шкіл на Україні.* – К., 1988. – С. 38–42; *Прав. школы – Прав школы греко-латино-славенской луцкой артикули.* – 1624 р. // *Пам'ятки братських шкіл на Україні.* – К., 1988. – С. 42–44; *Сак. Вірші – Вѣршѣ на жалостный погребѣ зазного рыцера Петра Конашевича, гетмана войска... Запорозкого. Зложоньи презѣ Инока Касіана Саковича, ректора школь Кіевски(х)...* – К., 1622 // *МІКСВ.* – С. ли-на; *См. Грам.* – *Грамматіки славенскія правільное сунтайма. Потшаніємъ Многогрѣшного Мнѣха Мелетія Смотрицкаго.* – Ев'е, 1619 // *Смотрицький Мелетій. Граматика / Підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В.В.Німчука.* – К., 1979.

1. Васильев А.Д. *Историко-культурный аспект динамики слова.* – Красноярск, 1994. – 196 с.
2. Дидик-Меуш Г.М. *Медична номенклатура в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.* – Львів, 2001. – 19с.
3. Полюга Л.М. *Українська абстрактна лексика XVI – першої половини XVII ст.* – К.: Наукова думка, 1991. – 239 с.
4. Сабадош И.В. *Формирование ботанической номенклатуры: Автореф. дисс... д-ра філол. наук.* – Ужгород, 1986. – 48 с.

УДК 811.161.2'373.2-112

Василь Денисюк

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ФРАЗЕОЛОГІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ В “ГІСТОРІЇ” Г. ГРАБ'ЯНКИ

© Денисюк В., 2004

У статті проаналізовано різні групи фразеологічних одиниць, що належать до військової терміносистеми української мови XVI–XVIII ст. Багато з досліджуваних фразеологізмів засвідчено вже пам'ятками XII–XIII ст. Основні групи фразеологізмів стосуються понять на позначення початку війни, окремих тактичних воєнних дій та негативних наслідків війни.

In article different groups of phraseological units which belong to military terminology of the Ukrainian language of 16–18th cc. are analysed. Many of researched phraseological units are fixed already in monuments of 12–13th cc. The basic are groups of phraseological units for transfer of concepts of the beginning of the war, separate military actions, the negative consequences of war.

Дослідники сучасної фразеології використовують надбання, які створив і продовжує творити український народ. Це і власне фразеологізми, афористичні вислови, паремійні одиниці тощо. Однак через вихід з активного вжитку багатьох лексем значення окремих фразеологічних одиниць стає завуальованим або майже повністю незрозумілим. Тоді доводиться звертатися до етимологічного екскурсу, який повинна мати у своєму розпорядженні історична фразеологія. В україністиці історична фразеологія не має широкої популярності, через що кількість розвідок у цій галузі поки що обмежується ґрунтовними студіями А.І. Генсьорського, Л.І. Коломієць та поодинокими статтями (напр., М.М. Онишкевича про фразеологію творів І. Вишенського, Л.І. Батюк про фразеологію літопису Самовидця, І. Черевко про фразеологізми з іменниками *Богъ, духъ, душа* в українських пам'ятках XVI–XVII ст. та ін.).

Нашу увагу привернув список літопису Григорія Граб'янки, який починається словами “Гисторія о началѣ проименованія козаковъ, о(т)куду козаки нареченны, о(т) коего племени и рода” (далі – “Гисторія”), виданий у 2001 р. у м. Житомирі. У вступній статті В.М. Мойсієнко робить короткий огляд мовних особливостей пам'ятки, однак про фразеологію “Гисторії” автор зазначає досить лаконічно: “Незважаючи на щільний церковнослов'янський мовний фільтр, у літопис все ж “проникли” не лише окремі народномовні лексеми, а й цілі вирази-приповідки: *ква(р)тѣ по во(р)тѣ* (26), *в роди і роди довѣка* (32 зв.), *в тон час* (9 зв.), *а скаржитися не годитъся* (11 зв.)...” [2, с. 26]. Звичайно, досліджуваний список лише в основному повторює свого попередника – головне джерело для написання, оскільки в ньому також змальовано переважно воєнні події 1648–1654 рр. Проміжок майже у 30 років (а список датовано 1739 р.) дав змогу переписувачу використати більшу кількість джерел і, зрозуміло, народнорозмовного компонента, в чому йому значно програв літопис Г. Граб'янки. Тому завдання нашої статті – проаналізувати засвідчені в пам'ятці фразеологічні одиниці військової терміносфери.

Військова фразеологія як різновид спеціальної фразеології має глибокі коріння, що пов'язано з історією розвитку людського суспільства. Виникнувши і функціонуючи як звичайні для військової сфери словосполучення, ці звороти, потрапляючи в інше конситуативне оточення, сприймалися й поступово усвідомлювалися як щось цілісне, органічне, нерозкладне. Л.І. Коломієць, дослідивши фразеологію

української мови другої половини XVI – першої половини XVII ст., вказує, що основним середовищем функціонування фразеологічних одиниць і головним джерелом збагачення фразеології літературної мови безсумнівно є живе усне мовлення [3, с. 3]. Категорично стверджувати, що усне мовлення в аналізований дослідницький період відіграло провідну роль у поширенні фразеологізмів, не можна. На нашу думку, поширенню фразеологічних одиниць на значні території сприяла саме книжна мова.

Фразеологізація звичайних на той час словосполучень, вважаємо, відбувалася шляхом їх активного уживання поза межами сфери виникнення, а тому ступінь злиття компонентів словосполучення завжди був вищим у неспеціальному контексті, аніж у спеціальному. З цієї причини ми не наголошуватимемо на ступені фразеологізації компонентів тієї чи тієї конструкції (окремо не розглядаємо фразеологізми та паремійні одиниці, оскільки акцент робимо на їх функціональній та семантичній близькості).

Фразеологізми військової терміносфери пов'язані насамперед з особливостями ведення воєнних дій (збирання війська, підготовка до війни загалом і кожної битви зокрема, перемога, поразка, відступ, облога, перемир'я тощо). Як зазначає А.І. Генсьорський, “будучи пов'язаними з тогочасною воєнною практикою, вони відбивають ту мовну творчість, яка підказувалася реальною дійсністю того часу” [1, с. 155]. Серед досліджуваних одиниць ми виділили фразеологізми, які передають різні за значенням поняття, а також віднесли сюди прислів'я та приказки з огляду на те, що вони також, як і фразеологізми, мають цілісну відтворюваність.

Фразеологічні одиниці на позначення початку і розгортання воєнних дій

Ця група – одна з найуживаніших, що зумовлено, очевидно, впливом традицій давнього літописання. Словосполучення з таким значенням поширені в “Галицько-Волинському літописі” [1, с. 156]. Розпочинають воєнні дії збором війська та підступами до кордонів держави, з якою мають воювати. У “Гисторіи” це значення передається виразом *стали со вои*: ге(т)мани полскіє в томъ же часѣ преди на границѣ *стали со вои* (122) [тут і далі наводимо номер сторінки за виданням: Гисторія о началѣ проименованія козаковъ, о(т)куду козаки нареченны, о(т) коего племени и рода (1739) // “Гисторія...” Г. Граб'янки, “Лѣтопись краткій...” / Упор. В.М. Мойсієнко. – Житомир, 2001. – С. 39–173]. З іронією, жартівливо описує автор підготовку до битви. Для цього він вживає порівняльну конструкцію *вибирахуся, яко на веселіє*: ляховъ прииде шес(т)деся(т) тысячъ до бою, а слугъ воєннихъ бѣ при нихъ утроє, всѣ же ти *вибирахуся, яко на веселіє* (86). Пор.: у “Слові о полку Ігоревім” битва порівнюється з весіллям.

Кількість стійких компонентів у словосполученнях, які передають значення початку і розгортання воєнних дій, зменшилася (пор.: у “Галицько-Волинському літописі” стійких компонентів чотири – *война, рать, бой, брань* [1, с. 156]). У досліджуваній пам'ятці стійким компонентом є іменник *брань*. Однак загальне значення всіх зафіксованих зворотів майже однакове, тобто не залежить від зміни його компонентів. Іменник *брань* вживали в загальному значенні “війна” і конкретному “битва”. Відзначаємо такі одиниці: *на брань изидоша, поиде бранію, брань сведше, бранію прииде, сведоша брань, восташа бранію, сотвориша брань, брань свести, стати ко брани, ставати на брань, устроеваши ко брани, воину зачати, сотвориша сѣчь*: А в року 1516 егда Жигмунтъ першіи того имени король полскіи *поиде бранію* на великого цра московского (48); Но и козаки совокупившеся з силою своєю поставиша себѣ гетмана Тараса, и *брань* з ляхами подъ Перея(с)лавлемъ *сведоша* (62); И на ляховъ *восташа бранію* паки, и *сотвориша брань* подъ Ста(р)цемъ (63); мало *сотвориша сѣчь* велику в тои днь (103); возбуждаху всѣ короля *воину* з Хмелнѣцкимъ *зачати* (114).

Загальне значення “воювати” також передавали за допомогою конструкції, стійким компонентом якої є сполука *ходи* на та іменник на позначення ворожого етносу: Хмелнитченко Тимошь *ходи* з воинством козацкимъ *на волохи* (147).

До цієї групи відносимо і фразеологізм *меча поднести*, хоч у наведеному контексті він має позитивне значення, якого йому надає заперечена частка *не* – “відмову воювати”: Ханъ же аще и имѣяше гнѣвъ на короля, яко урочную дань удержаша о(т) себе ему ляхи, но не хотяше *меча* на ляхи *поднести* (71). Цей зворот продовжує функціонувати і в сучасній українській мові: *піднімати (підіймати, підносити) / підняти (підійняти, піднести) зброю (меч, сокиру і т. ін.)* ‘воювати з ким-небудь або наміряться вбити когось’ [5, с. 636–637].

Фразеологічні одиниці зі значенням “руйнувати”, “вбивати”, “пустошити” тощо

Фразеологічні одиниці опису зазначених понять містять стійкі компоненти *до конца, огнемъ и мечемъ*. Сюди відносимо такі вислови: *до конца истребиша, до конца избывши, в конецъ погубити, огнемъ и мечемъ соравни со землею, огнемъ и мечемъ повоєва, огню и мечу предати, огнемъ и мечемъ опроверже, смерти предаяху, заплатилъ головою, посѣче на главу, живота лишися: печениговъ до конца избывши* (44); Потомъ и на Рускую Землю прииде нечестивіи Батыи *огнемъ и мечемъ* краснія гради *соравни со землею* (45); *огню предаду(ть)* гради и села (119); Тои же пришедъ пе(р)вѣ Іллицѣ, Липовець и Погребиша *огнемъ и мечемъ оп(р)ове(р)же* (146).

Поняття “вбити”, “знищити” передають вислови зі стійким компонентом *смерть, голова, животъ*: *смерти предаяху, заплатилъ головою, посѣче на главу, живота лишися*: О(т)емлюще нуждею о(т) бл҃гочестія имѣнія, бл҃гочестивихъ разгра(б)ляху, самихъ *сме(р)ти предаяху* (67); тамо убієнно ... инни(хъ) многи(х), и на барзѣ лядскомъ, *не еденъ мито заплатилъ головою* (99); самъ о(т) Гонсеневского и Фалензского побѣжденъ *живота лишися* (111); пошли в татарскіє руки, если хто *не заплатилъ головою* (136). Відзначимо й такі невластиві історіографічному жанрові фразеологічні одиниці, джерелом яких є усна народна творчість, як *смерть триумфует, сирицю здорожили, зложилъ оружје свое смерти подъ ноги: надъ самимъ генераломъ, Потоцкого сномъ, смерть триумфуетъ* (75); На тои гулнѣ сто тысячъ воевъ

ска(р)бни(хъ) положили, а инніе *сирицю здорожили* (89); славного онаго князя Вишневецкого, которіи дотираючи воины много з козаками ту(т), в Паволочи, *зложилъ оружіе смерти подъ ноги* (133).

Народна паремійна одиниця використана автором і для передачі загального масового вбивства – *начаша татаре ляховъ аки сте(б)ліе пожинати* (140).

Фразеологічні одиниці на позначення окремих воєнних дій

Поширення фразеологічних висловів на позначення оточення міста має давні літописні традиції і ґрунтується, на думку А.І. Генсьорського, на тому, що тогочасна воєнна тактика знала і переважно використовувала лише такий хід [1, с. 157]. Постійним компонентом тут виступають іменники на позначення населеного пункту – *мѣсто, городъ, градъ*: *мѣ(ст)а добувати, опа(д)ши в мѣсто, впаде в мѣсто, приступи подъ городъ*; *по(с)ла полковниковъ Ганджу з воискомъ мѣ(ст)а того добувати* (83); *наишоль врата о(т)воренни, и опа(д)ши в мѣ(ст)о, ляховъ изсѣче всѣхъ* (85); *Пришедь ге(т)манъ Калѣновскіи, приступи подъ городъ крѣпко* (123); *посла воиско полское, которое зшедши нечаянно впаде в мѣсто* (123). До цієї групи відносимо і вислови, що позначають відступ з міста, напр.: *оставляше городъ, изѣиде изъ града*; *Воиско козацкое ... оставляше городъ* (123); *Та же изѣиде изъ града Богунъ в монасти(р)ь* (124).

Поняття “(не) знати” (про дії ворога) передає словосполучення *не имѣюще о томъ языка*; *не имѣюще о томъ языка*, мниша, яко татарове придоша (87).

Дозор, розвідка у козаків були на високому рівні, що й передають засвідчені в пам’ятці фразеологічні одиниці *имѣяше очи на всюду, имѣль пилное око*: *Хмелницкіи, вѣдая лядское умишленіе, и хитро(сть) на себе всегда, имѣяше очи на всюду* (118); *И имѣль пилное око такъ на полскіе ге(т)мани, яко и на Радзѣвила* (133).

Для позначення маневрів та інших воєнних дій слугують словосполучення *начать распространити загоны, начаша обносити валомъ, нача(т) обозъ переносити, заходи(тъ) со зади, совокупилъ обози, путь возбранити*: *начать распространити ра(т) своя загоны* (97); *обозъ начаша обносити валомъ* (98); *нача(т) обозъ свои переносити подъ старіи Збаражъ* (100); *Хмелнѣцкіи заходи(тъ) ихъ со зади* (125); *подъ Фастовомъ совокутили свои обози* (134); *Хме(л)ницкому до волохъ путь возбранити* (148).

Фразеологічні одиниці зі значенням “повертатися” (з війни живим)

До цієї групи належать такі засвідчені нами такі фразеологічні одиниці: *отіидоша с миромъ*: *сами же отіидоша с миромъ на Украину, несуще тѣло Хмелнитченково со собою* (148); *з ушима возвратишася*: *Олесницкого, подкоморого сендомирского, едва з ушима возвратишася до Полщи* (149). Очевидно, в козаків існував такий вид покарання для тих, хто відмовлявся підкорятися (тобто слухати) старшому за званням (пор.: у Стародавньому Єгипті таке покарання застосовували до рабів, які не слухали свого господаря).

Фразеологічні одиниці зі значенням “помиритися”, “укласти / укладати” (перемир’я), “жити” (в мирі) та “порушити” (перемир’я), “ворогувати”

Фразеологічні одиниці з таким же значенням і компонентами засвідчені А.І. Генсьорським у “Галицько-Волинському літописі” [1, с. 161]. У досліджуваній пам’ятці найчастіше трапляються фразеологізовані сполучення з компонентами *сотвори і миръ*: *сотвори миръ, примиреніе сотвориша, миръ сотвориша, мира и живота просити, в мирѣ жити, берешься до покою, присягою миръ утвердили, приводяше к миру*: *подъ Моровицею ле(ст)ное со оставшими примиреніе сотвориша* (63); *Калѣновскіи же разгнѣвася зѣло... смирися, начать мира и живота просити* (78); *и такъ же то, ге(т)мане, берешься до покою з ляхами, о(р)ди о(т)ступуешъ* (134); *з obu сторонъ присягою миръ утвердили* (138). До цієї групи відносимо також звороти *разводиши дружбу, дружбы разводити*: *Разводиши з ляхами дружбу, а кибн тимъ укрѣпити вѣру* (94); *дабы козаковъ было сорокъ тысящъ и с тата(р)ми дружбы разводити* (136).

Зрідка такі фразеологічні одиниці поширюються субстантивами способу дії, напр. *лестію миръ со(т)вориша*: *Тамо не могуше ляхи козаковъ одолѣти, лестію миръ со(т)вориша* (63).

Фразеологізми зі значенням “помиритися”, “жити” (в мирі) утворюють антонімічну пару з фразеологізмами зі значенням “порушити” (перемир’я), “ворогувати”. У “Гисторіі” ми побачили такі фразеологічні звороти зі значенням “порушити” (перемир’я): *клятву преступиша, сотвори супостати, вражду имѣли между собою, мечемъ доселѣ пишемъ*: *Но ту кля(т)ву свою скоро преступиша* (64); *ему же самъ показался пріятень а полякомъ со(т)вори Москву супостати* (120); *прежде бо беста вражду имѣли между собою* (70); *да у(т)вердить пе(р)віи король Зборовскіе клятвою пакта, яковіе еще мечемъ доселѣ пишемъ* (144).

Значення “порушити” (перемир’я) в пам’ятці передає словосполучення *хитростію начаша ходити*: *паки хитростію начаша ходити, мисляще како бы козакомъ за Перея(с)ловскую брань во(з)дати* (63).

Фразеологічні одиниці зі значенням “тікати”, “відступати / відступити” (змушувати)

У “Галицько-Волинському літописі” (очевидно, й багатьох тогочасних українських пам’ятках) ці значення передавали словосполучення, в основі яких був стійкий компонент *на бѣзъ* [1, 158], що з незначними змінами засвідчений у “Гисторіі” – утворенням кореневої морфеми іменника *бѣзъ* та суфікса збірно-абстрактного значення *-ств-о*: *в бѣгство о(б)рацати, во бѣгство претворшеся*: *И бысть сѣчь великая, видѣвшіе ляхове, яко сила ихъ изнемагаше, начаша в бѣгство о(б)рацати плещи, но Потоцкіи нача(тъ) утверждати, да понеизволятъ на брани воински умрѣти, нежели во бѣгство претворшеся, подо(б)нимъ стати распуженнимъ овца(мъ), и быти во снѣдъ аки звѣремъ противнимъ* (74). Заклик Потоцького має паралелі й у давній літературі, зокрема перегукується із закликом князя Ігоря: *“Братіе и дружино! Лѹце жъ вы потятъ выти, неже полоненъ выти”* (“Слово о полку Ігоревім”).

Відступу передують активні й успішні дії однієї зі сторін. Автор, прославляючи хоробрість козаків, для підсилення ситуації відступу вживає вислови зі значенням “налякатися”, напр. **в страхъ придоша, паде стра(хъ) великъ, страхъ пустити в очи, чрезъ сонъ не единъ кричалъ, о(б)ятъ страхъ**: И о(т)сюду еще в болшии *страхъ* ляхи *придоша* (53); Владиславъ, король полскіи о такого(и) воинѣ ляховъ с козаками слишавъ, *паде в стра(хъ) великъ* (80); то безъдушнѣ ко Гданску утѣкаху, и *чрезъ сонъ не единъ кричалъ* (91); на всѣхъ ляховъ *паде страхъ* о(т) тамошнего клича (128); сто тисящъ воиска к нему приидеть в гостину и *о(б)ятъ страхъ* воеводу (139). Ці ж звороти можна розглядати у складі тематичної групи на позначення внутрішніх рис людини.

Фразеологічні одиниці зі значенням “полонити”

Для поняття “полонити” у досліджуваній пам’ятці знаходимо фразеологічні відповідники **вземше в неволю, в неволю обуздати, предаде в неволю**: инни хъте чемъ побывше, а иннихъ *вземше в неволю* (75); и тимъ хочете, ляхи, насъ в *неволю обуздати* (92); свободніе украинскіе люди, паки ляхомъ *предаде в неволю* (139).

Фразеологічні одиниці зі значенням “перемогти / перемагати”

Це значення реалізує словосполучення **побѣду носятъ**: возвѣсти Потоцькому, гетману, Кгдешинскіи, яко козаки из татари *надъ поляки побѣду носятъ* (75). Близьким до наведеного є зворот **звѣдати щастя**, про що свідчить контекст: По семь в року 1606(мъ) Петръ Конашевичъ Сагайдачній гетманомъ запорожскимъ озвася: и хотячи *звѣдати щастя* своего ходилъ з воискомъ запорожскимъ подъ Кафу турецкое мѣсто, его же мощно воевалъ, и повернувши з моря Чермного великую ла(с)ку и прихилно(ст) мѣль о(т) воиска (57).

До цієї групи також відносимо вислів зі значенням “кожному своє”, в якому є й побажання перемогти, – **одолѣніе одолѣннимъ, и побѣда побѣжденнимъ**: напоследнѣишее воинство всѣми силами о(б)р(а)т(я)т(с)я и побіють, и обозъ возмутъ, и буде(т) *одолѣніе одолѣннимъ, и побѣда побѣжденнимъ* (129). Пор. сучасне *Богу Бонове, а кесарю кесареве*.

Сталі словосполучення зі значенням “допомогти / допомагати”

До цієї групи відносимо словосполучення зі стійким компонентом *в помощь*: **поиде в помощь, преити в помощь, придоша в помощь, пришедшу в помощь**: Пе(т)рѣ же Сагайдачній, гетманъ, со(б)ра себѣ ше(ст) тысячѣ(ь) козаковъ хра(б)рихъ, *поиде* королевичу в *помощъ* подъ Хотѣнне (59); обѣщався Тогаи Бей *преити*, козакомъ в *помощъ* (71).

Інші сталі словосполучення

Зі значенням “вчитися”. Військова підготовка вимагала великих зусиль та часу. Через те козаки приділяли цій проблемі багато увагу. У “Гісторії” на позначення процесу підготовки майбутнього воїна засвідчуємо вислів **присмо(т)рѣватися дѣлу**: Поиде и онъ з о(т)цемъ своимъ *воинскому присмо(т)рѣватися дѣлу* (58).

Зі значенням “безрезультатно” (не порозумітися, не дійти згоди). Стратегія війни передбачає узгодження дій усіх військових підрозділів, для чого повинен бути вироблений план. У досліджуваному списку відзначено конструкцію, “перифразовану” з народної паремійної одиниці, – **где бываеъ ста(р)шихъ много, тамъ воинству нездорово**: По семь совокупися Вишневецкій з гетмани з Домѣникомъ, и Фи(р)лѣмъ, и всѣ тіе три единъ на другого совѣтомъ и славою хотѣша превознести, а *где бываеъ ста(р)шихъ много, тамъ воинству нездорово*, и врата о(т)творенни до злого (86). Пор.: *Де багато няньок, там дитя каліка; Де багато (багацько) няньок, там дитя без голови* [4, с. 123].

Зі значенням “радитися”. У пам’ятці для реалізації цього значення зафіксовано вислів **со(т)вори совѣтъ**: И во у(т)ріе *со(т)вори совѣтъ* король, како бы козаковъ в конецъ погубити (132).

Зі значенням “багато”, “мало”, “ніскільки” (війська (=козаків), сил). Цю групу утворюють як народні паремійні одиниці, так і стійкі вислови, напр.: **щести не можетъ; числомъ аки трави; що лоза, то козакъ, а гдѣ кракъ, или баиракъ, то по сту, по двѣстѣ козаковъ; без личбы; о(т) мала до велика; ни на одинъ палець; без числа бысть; многое множе(ст)во**: Воинства же козацкого нѣхто и *щести не можетъ* (50); И добре ктось рекъ ту(р)ского цара на вопросъ, о количности козацкого воиска, в насъ рече ту(р)скіи цару, *що лоза, то козакъ, а гдѣ кракъ, или баиракъ, то по сту, по двѣстѣ козаковъ* тамо, и всѣ тіи на воинѣ хра(б)ри (51); ... лядское воинство, *не оста в нихъ силы, яко трава или цвѣтъ о(т) мразу, по ноши зимной слнце возсияетъ*, не вѣдуше про(т)чее, что творити (75); все *о(т) мала до велика* зсѣдше с коней (77); Свѣдетеля Бѣга призываемъ: яко о(т) услугъ повиннихъ *не о(т)ступаемъ ни на одинъ палець* (82); и *многое множе(ст)во* потопе во блатѣ (131).

Отже, фразеологія військової терміносистеми, зафіксована в “Гісторії”, досить різноманітна і свідчить про високий ступінь розвитку тогочасної фразеологічної системи української мови загалом, а докладний аналіз усього фразеологічного розмаїття пам’ятки чекає на свого дослідника.

1. Генсьорський А.І. Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості). – К., 1961. 2. Гісторія о началѣ проименованія козаковъ, о(т)куду козаки нареченны, о(т) коего племени и рода (1739) // “Гісторія...” Г. Граб’янки, “Лѣтопись краткій...” / Упор. В.М.Мойсієнко. – Житомир, 2001. 3. Коломиец Л.И. Фразеология украинского языка второй половины XVI – первой половины XVII вв. (генезис и стилистическое использование): Автореф. дисс... д-ра филол. наук. – К., 1978. 4. Прислів’я та приказки / Упор. М.М. Пазяк. – К., 1990. – Т. 2. 5. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М.Білоноженко та ін. – К., 1993.